

DEMOGEOGRAFSKI ASPEKTI RURALNIH DIJELOVA SREDNJODALMATINSKE ZAGORE

Rad se temelji na analizi demogeografskih obilježja ruralnih naselja srednjodalmatinske Zagore kroz usporedbu s naseljima gradskog tipa na istom području. Ruralna naselja promatrana su kroz tri manje geografske cjeline koje tvore srednjodalmatinsku Zagoru: Cetinsku, Imotsku i Vrgorsku krajinu. Pristup demogeografskoj problematici ruralnih područja baziran je na analizi odabranih pokazatelja biološke i ekonomske strukture, te biodinamičkih obilježja. Svrha i cilj istraživanja je utvrditi razlike između ruralnih i urbanih područja srednjodalmatinske Zagore u pogledu navedenih obilježja, definirati stupanj tih razlika, kao i uzročno-posljedične veze. Također su analizirani odabrani pokazatelji poljoprivrede kao temeljne djelatnosti ruralnih područja. Posebno je analiziran stupanj komercijalizacije poljoprivrede kao pokazatelj modernizacije i otklona od tradicionalne autarkične poljoprivrede. Metodološki pristup primijenjen u istraživanju temelji se na metodama izračunavanja pokazatelja demografske analize kao što su koeficijent starosti, indeks starenja i razne stope (stopa aktivnosti stanovništva, stopa aktivnosti žena i druge). Dobiveni su rezultati analizirani s geografskog gledišta uz naglasak na posljedice koje demografski razvoj ostavlja u ruralnim područjima. Rezultati pokazuju značajne razlike između ruralnih područja navedene tri cjeline srednjodalmatinske Zagore. Ono što je zajedničko za sve tri cjeline je starenje stanovništva u ruralnim krajevima. Promatrano po manjim cjelinama uočava se kako Cetinska krajina ipak ima donekle povoljnije demogeografske pokazatelje i raznolikiju poljoprivredu. S druge strane, Vrgorska krajina pokazuje zabrinjavajuće demografske trendove i slabiji stupanj komercijalizacije poljoprivrede.

Ključne riječi: stanovništvo, demogeografska obilježja, ruralna naselja, srednjodalmatinska Zagora, poljoprivreda

DEMOGRAPHIC ASPECTS OF THE RURAL AREAS OF THE MIDDLE DALMATIAN HINTERLAND

This article is based on an analysis of demographic characteristics of rural areas in the Middle Dalmatian Hinterland through their comparison with urban areas in the same region. The rural settlements are analyzed as parts of the three smaller units which form the Middle Dalmatian Hinterland: Cetinska, Imotska and Vrgorska krajina. The approach of the demographic research of the rural areas is based on an analysis of selected indicators of biologic and economic structure as well as biodynamic characteristics. The purpose and the goal of the research is to define the differences between the rural and the urban areas of the Hinterland regarding the aforementioned indicators and to define the level of the differences along with the causal connections. The selected indicators of agricultural development have also been analyzed since agriculture is the fundamental activity in these rural areas. The level of market orientation of the agriculture was specifically researched as an indicator of modernization and of the detachment from traditional agriculture in form of autarky. The methodological approach used in the paper consists of the methods of the demographic analysis of various indicators such as the coefficient of age, the index of ageing, the rate of population activity, the rate of activity of women and others. The results have been analyzed from the geographic point of view, emphasizing the effects of demographic development in the rural areas. The results show significant differences among the rural areas of the three parts which form the Middle Dalmatian Hinterland. However, what is found to be in common to all of them is the population ageing of the rural areas. Observing the three parts of the Hinterland, it may be stated that the Cetinska krajina has, to some extent, stronger demographic characteristics and a more diverse agricultural production. On the other side of the spectrum is Vrgorska krajina which shows worrisome demographic trends along with a weaker commercial orientation regarding the agriculture.

Key words: population, demographic characteristics, rural settlements, Middle Dalmatian Hinterland, agriculture

* Dr. sc. Martin Glamuzina, izv. prof
Sveučilište u Zadru
Odjel za geografiju
Franje Tuđmana 24i
Zadar, Hrvatska
e-mail: mglamuz@unizd.hr

** Dr. sc. Nikola Glamuzina, izv. prof
Sveučilište u Splitu
Učiteljski studij, Filozofski fakultet
Sinjska 2, Split, Hrvatska
E-mail: Nikola.Glamuzina@ffst.hr

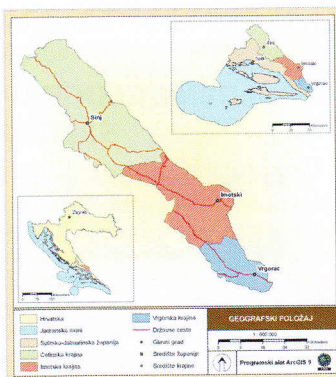
*** Ante Šiljeg, znanstveni novak
Sveučilište u Zadru
Odjel za geografiju
Dr. Franje Tuđmana 24i
Zadar, Hrvatska
e-mail: asiljeg@unizd.hr

* Martin Glamuzina, Associate Professor, PhD
University of Zadar
Geography Department
Franje Tuđmana 24i
Zadar, Croatia
e-mail: mglamuz@unizd.hr

** Nikola Glamuzina, Associate. Professor, PhD
University of Split
Primary Education, Faculty of Philosophy
Sinjska 2, Split, Croatia
E-mail: Nikola.Glamuzina@ffst.hr

*** Ante Šiljeg, Junior assistant
University of Zadar
Department of geography
Dr. Franje Tuđmana 24i
Zadar, Croatia
e-mail: asiljeg@unizd.hr

Srednjodalmatinska Zagora sastoji se od tri manje Scjeline koje se tradicionalno nazivaju Cetinska, Imotska i Vrgorska krajina (Sl. 1.). Navedeni nazivi se poklapaju s pojmovima Sinjskog, Imotskog i Vrgorskog kraja (Friganović, 1974.). Riječ je o području koje je predstavlja dio splitske regije i pod snažnim je funkcionalnim utjecajem samog grada Splita (Crkvenčić, 1976.). Od 1992. srednjodalmatinska je Zagora u administrativno-političkom pogledu dio Splitsko-dalmatinske županije sa sjedištem u Splitu. Riječ je o pretežno ruralnom području koje je u drugoj polovici 20. st. bilo zahvaćeno socio-ekonomskom transformacijom, kao i ostali dijelovi Hrvatske. Ta se transformacija nadalje odrazilo na demogeografska obilježja tih područja. Zaostajanje u gospodarskom razvoju, posebno u odnosu na susjedne turistički razvijene primorske krajeve, rezultiralo je ubrzanim iseljavanjem. Niži stupanj socio-ekonomske transformacije odrazio se i na zadržavanje poljoprivrede autarkičnog tipa (Friganović, 1974.).

Slika 1
Smještaj srednjodalmatinske Zagore

U ovom istraživanju posebno su analizirana demografska obilježja ruralnih područja srednjodalmatinske Zagore. Prilikom izdvajanja ruralnih i urbanih naselja korištena je geografska metodologija (Vresk, 2002.). Odabrani demografski pokazatelji ruralnih naselja uspoređeni su s odgovarajućim pokazateljima urbanih naselja na razini cijele Zagore. Također su međusobno uspoređena demografska obilježja ruralnih područja Cetinske, Imotske i Vrgorske krajine. Na taj su način donešeni zaključci o demografskim razlikama između ruralnih i urbanih naselja u pogledu biološke strukture, biodinamičkih obilježja i socio-ekonomskih obilježja. Od prethodnih istraživanja koja služe kao polazište ovog rada posebno treba istaknuti ona koja se dodiruju demografskih obilježja srednje Dalmacije. Demografska obilježja ruralnih područja srednjodalmatinske Zagore su slabo istražena u znanstvenoj literaturi. Najopsežnije demogeografsko istraživanje, provedeno na području općine Šestanovac, pokazalo je prevlast nepovoljnih demografskih obilježja i procesa koji dovode u pitanje organizaciju gospodarskog i društvenog života. Gotovo sva naselja u općini su u fazi izumiranja, dok je samo jedno u nešto povoljnijoj situaciji (međutim i ono je u fazi depopulacije). Kao izlaz iz trenutnog stanje predloženo je jačanje funkcija Šestanovca kao općinskog središta i najvažnijeg centralnog naselja. Također je sugerirano jačanje agrarnog sektora, razvoj proizvodnih pogona i turizma koji bi trebalo pružiti jaču gospodarsku bazu za domicilno stanovništvo (Nejašmić, 1999.). U drugom je istraživanju zaključeno kako su ruralna zagorska naselja srednje Dalmacije dobro prometno povezana s urbanim centrima. Upravo zbog toga su prilično vitalna s malim udjelom poljoprivrednog stanovništva i pod utjecajem procesa urbanizacije (Bjelajac, 2003.). U drugom istraživanju su demogeografska obilježja stavljena u okvir koncepta o demografskoj polarizaciji u Dalmaciji uslijed procesa litoralizacije koji je doveo do koncentracije stanovništva u gradskog naseljima na obali (Vojnović, 1995.).

Problem depopulacije u srednjodalmatinskoj Zagori istražen je u okviru istraživanja o depopulaciji u cijeloj Hrvatskoj. Dokazano je kako je depopulacija za-

hvatila ruralne dijelove srednjodalmatinske Zagore već u razdoblju između prva dva poslijeratna popisa stanovništva (1948.-1953.). U razdoblju od 1953.-1981. jedino urbana naselja nisu bila zahvaćena depopulacijom. Najizrazitija je bila u Vrgorskoj i Imotskoj krajini gdje su pojedini ruralni dijelovi zabilježili smanjenje broja stanovnika od 25 % i više. Već 1948. unutar Zagorskog su prostora uočene geografske razlike budući da je Vrgorska krajina već tada bila na pragu starenja (Nejašmić, 1991.).

Pitanje vitalnosti ruralnih naselja jedno je od onih na koje se nastoji odgovoriti u ovom istraživanju kroz analizu velikih dobnih skupina, prosječne starosti stanovništva, koeficijenta starosti i indeksa starenja. Postoje li znatnije razlike između ruralnih i urbanih naselja po navedenim obilježjima? Postoji li razlika između samih ruralnih naselja Cetinske, Imotske i Vrgorske krajine? Također se nastoji odgovoriti na pitanje socio-ekonomskih obilježja kroz analizu udjela poljoprivrednog stanovništva, udjela stanovništva koje boravi u inozemstvu, obujam radnog kontingenta, opću stopu aktivnosti i stopu aktivnosti žena. Posebno su analizirana obilježja poljoprivrede kao najvažnije djelatnosti u ruralnim naseljima srednjodalmatinske Zagore. Prilikom te analize cilj je bio utvrditi u kolikoj je mjeri poljoprivreda zadržala tradicionalnu autarkičnu komponentu, a u kolikoj je mjeri zahvaćena komercijalizacijom.

Metodološki pristup

Na samom su početku izdvojena urbana i ruralna naselja, a svi ostali pokazatelji, za svaki dio srednjodalmatinske Zagore, izraženi su zasebno za urbana i ruralna naselja. Rezultati su zatim i grafički prikazani radi lakše usporedbe.

Prilikom definiranja naselja urbanog tipa od onih ruralnog tipa korišten je pristup koji se koristi u urbanoj geografiji. Prema njemu se za izdvajanje gradskih naselja koriste četiri varijable: veličina naselja, gradski način života, kompaktnost naselja i centralitet (Vresk, 2002.).

Veličina naselja (mjerena brojem stanovnika) i gradski način života (izražen udjelom nepoljoprivrednog stanovništva) su dvije klasične varijable koje su korištene za izdvajanje gradskih naselja u Hrvatskoj. Za potrebe izdvajanja gradskih naselja 2001. dodana je još jedna varijabla – kompaktnost naselja. Ona je definirana indirektno utvrđivanjem stupnja funkcionalne samostalnosti naselja, a određuje se na osnovi udjela aktivnih mještana koji rade u svom naselju, ali izvan vlastitog poljoprivrednog gospodarstva. Ovom varijablom se utvrđuje minimalna funkcionalna samostalnost naselja jer naselje koje nema minimalnu funkcionalnu samostalnost ne može biti smatrano gradom. Ona naselja koja imaju stanovitu funkcionalnu samostalnost i manje od četvrtine stanovništva koje radi na vlastitom poljoprivrednom posjedu u pravilu imaju urbana obilježja (Vresk, 2008.).

Tablica 1
Model izdvajanja gradskih naselja

Veličina naselja (broj stanovnika)	% poljoprivrednog stanovništva u naselju	% aktivnih mještana koji rade u naselju izvan vlastitog poljoprivrednog gospodarstva
2 000 – 4 999	10 % i manje	25 % i više
5 000 – 9 999	-	25 % i više
10 000 i više	-	-

Izvor: Vresk, Milan (2008.), *Gradska i ostala naselja u Hrvatskoj – model izdvajanja 2001.*, Geografski horizont, br. 2.

Bitno je napomenuti kako su u slučaju Sinja i Imotskog pojedina naselja uračunata kao njihovi integralni dijelovi, mada se statistički izdvajaju zasebno. Riječ je o naseljima Brnaze i Glavice (u slučaju Sinja) te Donji Vinjani i Glavina Donja (u slučaju Imotskog). Naime, navedena naselja u fizionomski i funkcionalnom pogledu u potpunosti predstavljaju jednu cjelinu s gradovima u blizini kojih su smještena. Stoga je u tom slučaju za te prostorne cjeline točnije koristiti nazive Sinjske i Imotske konurbacije.

Nadalje, naseljima urbanog tipa, koja su izdvojena uz pomoć navedene metodologije, priključena su i prijelazna (ili naselja mješovitog tipa). Takva naselja, koja se nazivaju i urbaniziranim, izdvajaju se zbog širenja procesa sekundarne urbanizacije. Radi se o procesu funkcionalne i fizionomske preobrazbe ruralnih naselja do koje dolazi pod utjecajem urbanih centara (Vresk, 2002.). Za potrebe ovog istraživanja uzeta su u obzir samo ona naselja koja prelaze donju granicu od 2 000 stanovnika. Urbanizirana su naselja izdvojena pomoću dva pokazatelja. Prvi je udio poljoprivrednog stanovništva (koji ne smije prelaziti 10 %), a drugi udio aktivnog stanovništva zaposlenog izvan vlastitog poljoprivrednog gospodarstva (koji mora iznositi najmanje 50 %). Za naselja preko 2 000 stanovnika koja udovoljavaju navedenim kriterijima primijenjen je naziv jače urbanizirana naselja. Za potrebe ovog istraživanja urbana i jače urbanizirana naselja su promatrana kao jedna cjelina. Stoga su svi podaci o jače urbaniziranim naseljima pripojena kategoriji urbanih naselja.

Nakon razdvajanja urbanih od ruralnih naselja, izračunati su pojedini pokazatelji demografske analize.

Indeks starenja pokazuje postotni udio stanovništva starog 60 i više godina prema broju stanovnika starih od 0 do uključivo 19 godina života. Izračunava se pomoću sljedeće formule:

$$I_s = (V > 59 / V < 20) \times 100$$

gdje je I_s indeks starenja, $V < 20$ broj stanovnika starog od 0 do 19 godina, a $V > 59$ broj stanovnika starih 60 i više godina (Friganović, 1990; Nejašmić, 2005, str. 182).

Sljedeći je pokazatelj koeficijent starosti koji pokazuje postotni udio stanovništva starog 60 i više godina prema ukupnom broju stanovnika. Izračunava se na osnovi sljedeće formule:

$$i_s = (P > 59 / P) \times 100$$

u kojoj je i_s koeficijent starosti, $P > 59$ broj stanovnika starih 60 i više godina, a P ukupan broj stanovnika (Friganović, 1990; Nejašmić, 2005, str. 182).

Radni kontingent je pokazatelj ekonomske strukture stanovništva. Sam pojam radnog kontingenta odnosi se na broj stanovnika određene životne dobi koje se s obzirom na teoretsku fiziološku sposobnost smatra radno sposobnim stanovništvom. U slučaju ženskog stanovništva uzima se obzir ono staro od 15 do uključivo 59 godina, a kod muškog stanovništva od 15 do uključivo 64 godine života. Radni kontingent je izračunat pomoću sljedeće formule:

$$P_{rk} = C P_{f 15-59} + P_{m 15-64} / P$$

u kojoj je P_{rk} radni kontingent, $P_{f 15-59}$ aktivno žensko stanovništvo, $P_{m 15-64}$ aktivno muško stanovništvo, a P ukupan broj stanovnika (Friganović, 1990.).

Stopa aktivnosti stanovništva je također pokazatelj ekonomske strukture stanovništva. Pokazuje udio aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Izračunata je na osnovi formule

$$P_a = P_a / P \times 100$$

gdje je P_a stopa aktivnosti, P_a ukupno aktivno stanovništvo, a P ukupan broj stanovnika (Friganović, 1990; Nejašmić, 2005, str. 196).

Specifična stopa aktivnosti žena je ne samo pokazatelj ekonomske strukture, nego i dobar pokazatelj socijalnih prilika. Poznato je, naime, kako je u patrijahalnim (pretežno ruralnim) sredinama iznimno niska stopa aktivnosti žena, dok je modernim (pretežno urbanim) sredinama stopa aktivnosti žena slična kao i stopa aktivnosti muškaraca. Izračunata je pomoću formule

$$P_{f,a} = P_{f,a} / P_f \times 100$$

gdje je $P_{f,a}$ specifična stopa aktivnosti ženskog stanovništva, $P_{f,a}$ aktivno žensko stanovništvo, a P_f ukupno žensko stanovništvo (Friganović, 1990; Nejašmić, 2005, str. 197).

Također je napravljen i grafički prikaz biološke strukture ruralnih naselja, u obliku dobnospolnih piramida, za svaki od tri dijela srednjodalmatinske Zagore.

Rezultati

Na osnovi navedenog modela izdvajanja gradskih naselja razdvojena su ruralna od urbanih naselja. Ustanovljeno je kako na području Cetinske krajine u kategoriju urbanih naselja ulaze Sinjska konurbacija (Sinj i naselja Glavice i Brnaze koja s njim tvore jednu fizionomsku i funkcionalnu cjelinu) i Trilj. Naselje Otok ulazi u kategoriju jače urbaniziranih naselja pa je stoga pridodano u kategoriju urbanih naselja, kao što je pojašnjeno u prethodnom poglavlju. Sva ostala naselja ulaze u kategoriju ruralnih naselja.

Na području Imotske krajine u skupinu urbanih naselja ulaze Imotska konurbacija (Imotski i naselja Glavina Donja i Donji Vinjani), te naselja Runović i Zmijavci koja ulaze u kategoriju jače urbaniziranih naselja.

Na području Vrgorske krajine jedino Vrgorac ulazi u kategoriju urbanih naselja dok sva ostala imaju ruralna obilježja.

Rezultati istraživanja pokazuju kako je Cetinska krajina najnaseljeniji dio srednjodalmatinske Zagore s preko 50 000 stanovnika (Tab. 2.). Riječ je o prostoru s blagom prevagom urbanog stanovništva (53,2 %) koncentriranog u području Sinjskog polja uz samu rijeku Cetinu (Sinjska konurbacija, Trilj). Cetinska krajina prednjači po broju stanovnika koji borave u inozemstvu (3 745 prema popisu iz 2001.) s tim što je čak 70 % njih podrijetlom iz ruralnih naselja. S obzirom na indeks starenja i koeficijent starenja ruralna naselja Cetinske krajine pokazuju otprilike dva puta veće vrijednosti u odnosu na urbana. Tim pokazateljima, koji ukazuju na evidentnu starost stanovništva ruralnih područja u odnosu na ruralna, treba pridodati i podatak o prosječnoj starosti stanovništva. Ona je 2001. iznosila 38,6 godina za područje cijele Cetinske krajine s tim što je u ruralnim naseljima iznosila 42,2 godina, a urbanim 35 godina. Oko 60 % stanovništva Cetinske krajine je 2001. ulazilo u kategoriju radnog kontingenta s tim što su razlike između ruralnih i urbanih naselja neznatne. U pogledu udjela poljoprivrednog stanovništva

Cetinska krajina pokazuje vrlo niske vrijednosti: svega 3,4 % poljoprivrednog stanovništva 2001. (u ruralnim naseljima 5,7 %). Tako niske vrijednosti jasno ukazuju na dinamiku procesa deagrarizacije. Pokazatelji o stopi aktivnosti (koja se kreće oko 40 % na razni cijele Cetinske krajine) i stopi aktivnosti žena (oko 35 %) ne pokazuju znatnije razlike između ruralnih i urbanih naselja.

Tablica 2
Demografski pokazatelji za urbana i ruralna naselja Cetinske krajine 2001.

POKAZATELJ	CETINSKA KRAJINA		
	UKUPNO	RURALNO	URBANO
Broj stanovnika	51 432	27 346	24 086
Urbano/ruralno	100 %	53,2 %	46,8 %
St. u inozemstvu	3 745 (100 %)	2 620 (70,0 %)	1 125 (30,0 %)
Indeks starenja	92,5	127,7	57,3
Koeficijent starosti	22,9	29,4	16,4
Prosječna starost	38,6 godina	42,2 godina	35 godina
Radni kontingent	31 856 (61,9 %)	16 453 (60,2 %)	15 403 (64,0 %)
Poljoprivredno st.	1 732 (3,4 %)	1 564 (5,7 %)	168 (0,7 %)
Stopa aktivnosti	41,6 %	41,0 %	42,2 %
Stopa aktivnosti žena	34,4 %	32,3 %	36,5 %

Izvor: Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb

S druge strane, Imotska krajina (Tab. 3.) pokazuje slabiju naseljenost (nešto više od 33 000 stanovnika 2001.). Imotska je krajina pretežno ruralni prostor u kojem udio ruralnog stanovništva prelazi 60 %. Urbano stanovništvo koncentrirano je u Imotskoj konurbaciji i dva jače urbanizirana naselja (Runović i Zmijavci). Podaci o broju stanovnika koji borave u inozemstvu (3 004 prema popisu iz 2001.) razbijaju stereotipnu predodžbu o Imotskoj krajini kao o prostoru sa znatanim brojem stanovnika na privremenom radu u inozemstvu. Kao i u slučaju Cetinske krajine, u Imotskoj krajini također glavnina stanovništva koje boravi u inozemstvu potječe iz ruralnih naselja. Međutim, u Imotskoj je krajini taj udio u ruralnim naseljima (54,5 %) samo malo veći od udjela stanovništva iz gradskih naselja koje boravi u inozemstvu (45,5 %). U pogledu indeksa starenja Imotska krajina pokazuje slične vrijednosti kao i Cetinska – vrijednosti su oko dva puta veće u ruralnim naseljima. Koeficijenta starosti također pokazuje veće vrijednosti u ruralnim (29,5) u odnosu na urbana naselja (18,5). Prosječna starost stanovništva Imotske krajine prema popisu 2001. iznosio je 39 godina. Prosječna je starost nešto veća u ruralnim (42,4 godina) u odnosu na urbana naselja (35,6 godina). Udio radnog kontingenta u Imotskoj krajini doseže udio od gotovo 60 % s tim što su razlike između ruralnih i urbanih naselja gotovo neznatne. Zanimljivo je kako je udio poljoprivrednog stanovništva u Imotskoj krajini iznimno nizak – svega 1,5 %, a razlike između ruralnih i urbanih naselja su zanemarive (udio je samo 0,7 % viši u ruralnim naseljima). Stopa aktivnosti blago prelazi udio od 1/3 i kreće se oko 35 % s tim što ne postoje znatne razlike između ruralnih i urbanih naselja. Kod stope aktivnosti žena situacija je donekle drukčija. Ona je, naime, jedva prelazila udio od 1/4 (26 %) na razini cijele Imotske krajine. Kada se usporede ruralna i urbana naselja opaža se kako je stopa aktivnosti ženskog stanovništva za gotovo 10 % viša u urbanim naseljima.

Tablica 3
Demografski pokazatelji za urbana i ruralna naselja Imotske krajine 2001.

POKAZATELJ	IMOTSKA KRAJINA		
	UKUPNO	RURALNO	URBANO
Broj stanovnika	33 253	20 872	12 381
Urbano/ruralno	100 %	62,8 %	37,2 %
St. u inozemstvu	3 004 (100 %)	1 637 (54,5 %)	1 367 (45,5 %)
Indeks starenja	93,6	128,1	59,1
Koeficijent starosti	24,0	29,5	18,5
Prosječna starost	39,0 godina	42,4 godina	35,6 godina
Radni kontingent	19 696 (59,2 %)	12 250 (58,7 %)	7 446 (60,1 %)
Poljoprivredno st.	508 (1,5 %)	371 (1,8 %)	137 (1,1 %)
Stopa aktivnosti	35,9 %	34,4 %	37,4 %
Stopa aktivnosti žena	26,0 %	21,3 %	30,7 %

Izvor: Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Vrgorska je krajina najslabije naseljeni prostor srednjodalmatinske Zagore sa svega nešto više od 7 500 stanovnika (prema popisu iz 2001.). Budući da udio ruralnog stanovništva u Vrgorskoj krajini prelazi 70 % može se reći kako je riječ o dominantno ruralnom prostoru (tab. 4.). Naime, samo je jedno naselje 2001. ulazilo u kategoriju gradskih naselja, a to je Vrgorac, glavno središte tog dijela srednjodalmatinske Zagore. Broj stanovnika koji živi u inozemstvu je nizak (645 prema popisu iz 2001.) s tim što 2/3 njih dolazi iz ruralnih naselja. Vrijednosti indeksa starenja i koeficijenta starosti su dva puta veće u ruralnim naseljima. Prosječna starost stanovništva također je veća u ruralnim naseljima i to za čak 10 godina (42,2 godine u ruralnim naseljima u odnosu na 33,4 godine u urbanim naseljima). Udio je radnog kontingenta u Vrgorskoj krajini 2001. iznosio 57,4 % stanovništva sa znatnim razlikama između ruralnih (36,8 %) i urbanih (63,2 %) naselja. Udio poljoprivrednog stanovništva također je bio nizak (6,3 %) s tim što ni u ruralnim naseljima nije bio znatno viši (8,4 %). Opća stopa aktivnosti kretala se oko 35 % sa znatno višim udjelom (za čak 17 %) u urbanim naseljima (tj. Vrgorcu) u odnosu na ruralna. Stopa aktivnosti žena također je niska (27,7 %) s velikim razlikama između ruralnih naselja i grada Vrgorca. Naime, u ruralnim je naseljima iznosila svega 15,9 %, dok je u gradu Vrgorcu dosegla 39,5 %.

Tablica 4
Demografski pokazatelji za urbana i ruralna naselja Vrgorske krajine 2001.

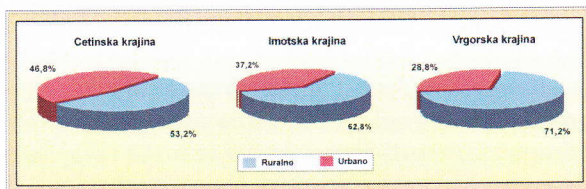
POKAZATELJ	VRGORSKA KRAJINA		
	UKUPNO	RURALNO	URBANO
Broj stanovnika	7 593	5 405	2 188
Urbano/ruralno	100 %	71,2 %	28,8 %
St. u inozemstvu	645 (100 %)	427 (66,2 %)	218 (33,8 %)
Indeks starenja	76,9	111,6	42,2
Koeficijent starosti	22,5 %	30,9 %	14,1 %
Prosječna starost	37,8 godina	42,2 godine	33,4 godine
Radni kontingent	4 361 (57,4 %)	2 979 (36,8 %)	1 382 (63,2 %)
Poljoprivredno st.	476 (6,3 %)	454 (8,4 %)	22 (1,0 %)
Stopa aktivnosti	35,7 %	28,9 %	42,5 %
Stopa aktivnosti žena	27,7 %	15,9 %	39,5 %

Izvor: Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Diskusija

Kada se dobiveni pokazatelji analiziraju s geografskog stajališta dobiva se potpunija demografska slika srednjodalmatinske Zagore. Daljnjom sintezom i generalizacijom dolazi se do određenih zaključaka.

Prvi od njih ukazuje na razlike unutar same srednjodalmatinske Zagore u pogledu demografskih obilježja. Naime, opaža se kako postoji znatna razlika na relaciji sjever-jug. Tako se po pogledu naseljenosti uočava kako ona znatno opada s udaljavanjem od sjevera prema jugu i to od 51 432 (Cetinska krajina) preko 33 253 (Imotska krajina) do svega 7 593 (Vrgorska krajina). Uzroke takve raspodjele i velikih razlika u naseljenosti svakako treba tražiti u različitom historijsko-geografskom razvoju koji je doveo do bolje naseljenosti na području Cetinske i Imotske krajine. Ne treba zanemariti ni elemente prirodne osnove. Mada je svaka od tri cjeline oblikovana uz velika krša polja (Sinjsko, Imotsko, Vrgorsko), ipak se rasprostranjenost krškog reljefa povećava s udaljavanjem prema jugu. Upravo je na području Vrgorske krajine dominacija krškog terena, obilježenog malim količinama plodnog tla i bezvodicom, onemogućavala razvitak znatnije naseljenosti. Svakako je najvažnije suvremeno razdoblje tijekom kojeg je oblikovana splitska urbana regija kao značajni centar rada. Nasuprot tome, na području srednjodalmatinske Zagore nije se oblikovao niti jedan jaki centar rada koji je mogao privući veći broj stanovnika. Upravo je stanovništvo s područja Cetinske krajine, zbog blizine splitske urbane regije, bilo u mogućnosti uključiti se u dnevne migracije. S druge strane, udaljenija područja, kao što je Vrgorska krajina, bila su osuđena na populacijsko pražnjenje. Još je 1970-ih opaženo kako je Vrgorska krajina jedini dio Dalmatinske zagore u kome stanovništvo kontinuirano opada od 1910., što je, unutar Dalmacije, tipično samo za pojedine otoke (Friganović, 1974, str. 179).

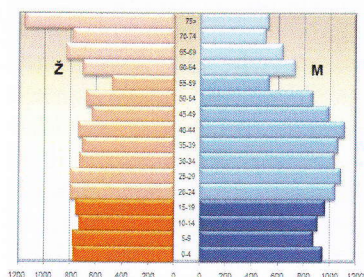

Slika 2
Udio ruralnog i urbanog stanovništva po dijelovima
srednjodalmatinske Zagore 2001.

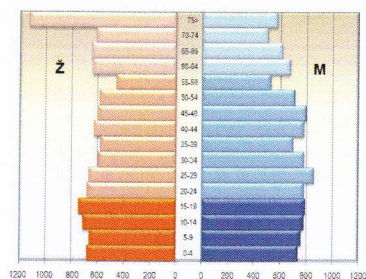
Analiza udjela ruralnog stanovništva također pokazuje porast s udaljavanjem prema jugu srednjodalmatinske Zagore (sl. 2.). U Cetinskoj je krajini udio seoskog stanovništva 2001. iznosio 53,2 %, u Imotskoj krajini 62,8 % dok je u Vrgorskoj dosegao čak 71,2 %. Proces ur-

banizacije je na području srednjodalmatinske Zagore ipak bio slabijeg intenziteta nego u susjednim obalnim područjima. Ograničeni industrijski razvoj i s njim povezanim razvoj tercijarnog sektora zahvatio je samo glavne političke centre – Sinj, Imotski i Vrgorac. Najdinamičniji urbani razvoj zabilježen je na području Cetinske krajine gdje je uslijed dinamičnog razvoja grada Sinja došlo do njegova srastanja s okolnim naseljima (Brnaze i Glavice) i oblikovanja manje konurbacije. U novijem se razdoblju opaža tendencija širenja Sinjske konurbacije prema Trilju, drugom urbanom središtu na području Cetinske krajine. Urbani je razvoj na području Imotske krajine obilježen razvojem Imotskog kao tradicionalnom središte tog prostora. Širenjem grada došlo je spajanja grada sa susjednim naseljima (Glavina Donja, Donji Vinjani) i oblikovanja konurbacije. Slabiji razvoj industrije, kao glavnog privlačnog faktora, odredio je slabiji stupanj urbanizacije

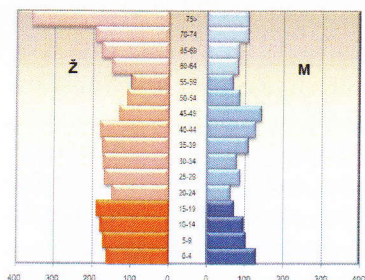
u Imotskoj krajini. Stoga još uvijek gotovo 2/3 stanovništva živi u ruralnim naseljima. Iznimno visok udio ruralnog stanovništva na području Vrgorske krajine treba tražiti u vrlo ograničenom industrijskom razvoju i prometnoj izoliranosti tog prostora. Udaljenost od splitske urbane regije kao i loša prometna povezanost sa susjednim obalnim područjima dinamičnog turističkog razvoja, determinirali su populacijsko pražnjenje tog prostora. Vrgorac, kao jedini urbani centar, nije svojim razvojem mogao privući veći broj stanovnika.

Slika 3
Dobno-spolna piramida Cetinske krajine 2001.

Slika 4
Dobno-spolna piramida Imotske krajine 2001.

Slika 5
Dobno-spolna piramida Vrgorske krajine 2001.

Biološka struktura pokazuje kako su ruralni dijelovi srednjodalmatinske Zagore znatno izgubili vitalnost po kojoj su u prošlosti bili poznati. Do takvog se zaključka dolazi analizom dobnospolnih piramida ruralnih područja. Cetinska krajina (sl. 3.), baš kao i Imotska (sl. 4.) i Vrgorska (sl. 5.) imaju stacionarni tip dobnospolne piramide. Bitno je naglasiti kako razliku između Cetinske i Imotske krajine s jedne strane i Vrgorske s druge strane, budući da su u Vrgorskoj skupine mladog i zrelog stanovništva znatno slabije zastupljene. Upravo se po pitanju mladog i zrelog stanovništva ponovno primjećuje zakonitost raspodjele na relaciji sjever – jug: Cetinska krajina ima najveći udio mladog i zrelog stanovništva, a s udaljavanjem prema jugu taj udio opada. Druga razlika između Cetinske i Imotske krajine, na jednoj strani i Vrgorske, na drugoj, je u prevlasti muškaraca u skupinama mladog i zrelog stanovništva. Naime, jedino je u ruralnim dijelovima Vrgorske krajine evidentna prevlast žena u sve tri dobnе skupine. Takva je situacija pokazatelj selektivnosti migracija prema urbanim naseljima srednjodalmatinske Zagore, kao i ostalim dijelovima Hrvatske. Dinamični razvoj uslužnih djelatnosti na području splitske urbane regije i obližnjih turističkih destinacija (ponajprije u Makarskom primorju) nudi veliki broj radnih mjesta koja su posebno privlačna za žensko stanovništvo. Stoga se takva raspodjela može promatrati kroz selektivnost migracija koje u ruralnim područjima Cetinske i Imotske krajine više zahvaćaju žensko, a u Vrgorskoj muško stanovništvo.

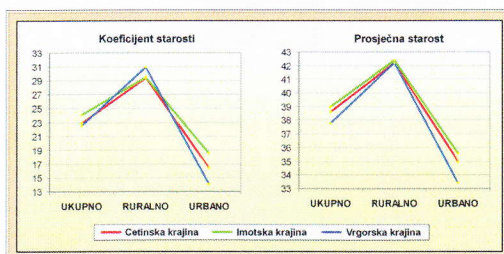
Ta se tvrdnja može povezati i s podacima o stanovništvu u inozemstvu koji dodatno ilustrira nedostatak radnih mjesta u ruralnim područjima, kao i u cijeloj Zagori. Glavnina njih je podrijetlom upravo iz ruralnih naselja – u Cetinskoj i Vrgorskoj krajini čak preko 2/3, dok je u Imotskoj krajini ta prevaga blaža (54,5

%). Očigledno je kako potisni (push) faktori i dalje djeluju jače na selu nego u urbanim sredinama.

Podaci o prosječnoj starosti stanovništva ruralnih krajeva i njihova usporedba s naseljima gradskog tipa pokazuje iznadprosječnu starost i u odnosu na državni prosjek (39,3 godina) i na županijski prosjek (38,1 godina). Mada se ne radi o značajno većim razlikama, međusobna usporedba ruralnih i urbanih područja bolje rasvjetljava problem starenja stanovništva. U ruralnim je naseljima Cetinske krajine prosječna starost veća za 7,2 godine, u Imotskoj krajini 6,8 godina, a u Vrgorskoj čak 8,8 godina u odnosu na gradska naselja.

Problem starenja stanovništva nadalje naglašavaju vrijednosti koeficijenta starosti. Koeficijent starosti se smatra temeljnim pokazateljem razine starenja budući da se pod samim pojmom starenja podrazumijeva proces porasta udjela stanovništva starog 60 i više godina. Kada udio starog stanovništva dosegne 12 % tada se smatra kako je stanovništvo dotičnog područja počelo stariti (Wertheimer-Baletić, 1982, str. 252).

Uzevši u obzir tu graničnu vrijednost dolazi se do zaključka kako je proces starenja stanovništva u ruralnim naseljima daleko odmakao. Koeficijent starosti je vrlo visok i ima gotovo podjednake vrijednosti: 29,4 u Cetinskoj krajini, nasuprot 29,5 u Imotskoj i čak 30,9 u Vrgorskoj (sl. 6.). Prema tome, stanovništvo ruralnih područja već je ušlo u fazu duboke starosti. Kada se

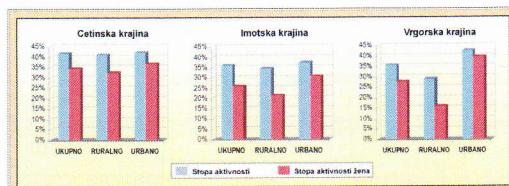
Slika 6

Koeficijent starosti i prosječna starost stanovništva po dijelovima srednjo-dalmatinske Zagore 2001.

te vrijednosti usporede s onima urbanih područja tada se uočava kako je starenje stanovništva u gradskim naseljima u početnoj fazi. U gradskim je naseljima koeficijent starosti iznosio 16,4 (Cetinska krajina), preko 18,5 (Imotska) do najnižih 14,1 (Vrgorska). Prema tome, u Vrgorskoj je krajini razlika više nego dva puta veća: 30,9 u ruralnim – 14,1 u urbanim naseljima, tj. gradu Vrgorcu (!). Starenje stanovništva može se dodatno ilustrirati s još jednim pokazateljem koji nije pokazatelj strukture nego dolazi iz skupine biodinamičkih obilježja. Riječ je o indeksu starenja koji stavlja u odnos staro i mlado stanovništvo. Kritična vrijednost indeksa starenja iznosi 40 % tj. smatra se da kada prijeđe tu vrijednost, stanovništvo ulazi u proces starenja (Wertheimer-Baletić, 1982, str. 252). Kada se promatra cjelokupno stanovništvo srednjo-dalmatinske Zagore, tada se uočavaju visoke vrijednosti indeksa starenja: od 92,5 u Cetinskoj krajini, preko 93,6 u Imotskoj do 76,9 u Vrgorskoj. Međutim, kada se stave u odnos vrijednosti indeksa starenja u ruralnim i urbanim područjima, tada se uočava koliko je proces starenja naglašeniji u ruralnim sredinama. U Cetinskoj su se krajini te vrijednosti kretale od 127,7 (ruralna naselja) nasuprot 57,3 (gradska naselja), dakle bile su više nego dva puta veće. Slično je bilo i u Imotskoj krajini: 128,1 (ruralna područja) nasuprot 59,1 (gradska naselja). Međutim, najdrastičnije su razlike u Vrgorskoj krajini, mada su tamo vrijednosti indeksa starenja najniže: 111,6 u ruralnim naseljima naprema 42,2 u gradskim. Prema tome, dok je Vrgorac, kao jedino naselje gradskog tipa u Vrgorskoj krajini, tek zašlo u proces starenja, u ruralnim je naseljima taj proces ima čak 2,5 puta veći.

Podaci o radnom kontingentu nadalje naglašavaju demografske probleme u ruralnim područjima Vrgorske krajine. Naime, udio radnog kontingenta u ukupnom stanovništvu kreće se oko 60 % u sve tri cjeline koje tvore srednjodalmatinsku Zagoru. Treba uzeti u obzir kako je na razini cijele Hrvatske udio radnog kontingenta 2001. iznosio 63,7 %. Prema tome, ne radi se o velikim odstupanjima u odnosu na državni prosjek. Znatnijih odstupanja nema ni kada se odvojeno analiziraju ruralna i urbana područja Cetinske i Imotske krajine, pa čak ni kada se uzmu u obzir urbana područja Vrgorske krajine. Jedina anomalija u pogledu radnog kontingenta u srednjodalmatinskoj Zagori su ruralna područja Vrgorske krajine s udjelom od svega 36,8 %. Tako niski udio dodatno oslikava demografske probleme u tom dijelu Zagore. Podaci o radnom kontingentu mogu se staviti u odnos s podacima o udjelu aktivnog stanovništva budući da je radni kontingent osnovni izvor iz kojeg se oblikuje aktivno stanovništvo. Samo povećanje radnog kontingenta približno određuje ukupne potrebe za zapošljavanjem, a broj aktivnih stanovnika raste s povećanjem radnog kontingenta (Wertheimer-Baletić, 1982, str. 297). Udio aktivnog u ukupnom stanovništvu na državnoj je razini 2001. iznosio 44 %. Kada se izdvojeno promatra svaka od tri cjeline Zagore, opaža se kako nema znatnih razlika na području Cetinske krajine. U Imotskoj je krajini stopa aktivnosti gotovo 10 % niža s malim razlikama između ruralnih i urbanih naselja. Na području Vrgorske krajine opća je stopa aktivnosti stanovništva također za gotovo 10 % niža u odnosu na državni prosjek. Međutim, razlike su ponovno naglašene na relaciji ruralna – urbana naselja. U gradu Vrgorcu, kao jedinom urbanom naselju, stopa aktivnosti (42,5 %) gotovo doseže državni prosjek. S druge strane, u ruralnim je naseljima stopa aktivnosti najniža na području srednjodalmatinske Zagore – svega 28,9 %. Kod analize stopa aktivnosti treba uzeti u obzir kako nije lako razlučiti djelovanje demografskih od ekonomskih, socijalnih i kulturoloških determinanti (Wertheimer-Baletić, 1982, str. 307). Kao dobar pokazatelj socijalnih i kulturoloških činitelja koji određuju stopu aktivnosti može se uzeti podatak o stopi aktivnosti žena. Ponovno se uočavaju znatne razlike između Cetinske krajine, na jednoj strani, te Imotske i Vrgorske na drugoj

(sl. 7.). Naime, stopa aktivnosti žena u Cetinskoj je krajini 2001. iznosila 34,4 %, što je nešto manje od državnog prosjeka (koji je iznosio 37,7 %). Također se opaža kako je stopa aktivnosti žena blago viša u urbanim područjima (36,5 %), što je za očekivati. Međutim, ni ruralna područja s 32,3 % ne zaostaju znatnije za državnim prosjekom. Na području Imotske krajine stopa aktivnosti žena je osjetnije niža od državnog prosjeka (26 %) s tim što ruralna područja imaju znatno niži udio (21,3 %) od onih s urbanim obilježjima (30,7 %). Ponovno se opažaju velike razlike u Vrgorskoj krajini koja ima približno isti udio kao i Imotska. Nadalje, dok je u gradu Vrgorcu stopa aktivnosti žena čak neznatno viša (39,5 %) u usporedbi s hrvatskim prosjekom, u ruralnim je područjima ona porazno niska – svega 15,9 % (!). Tako niska stopa aktivnosti žena odražava se na opću stopu aktivnosti. Iz nje se može očitati ukorijenjenost tradicionalnih društvenih odnosa, ponajprije obilježenih patrijahalnošću, u ruralnim područjima Vrgorske i Imotske krajine.

Slika 7

Stopa aktivnosti stanovništva i stopa aktivnosti žena po dijelovima srednjodalmatinske Zagore 2001.

Poljoprivreda

Poljoprivreda, kao tradicionalna djelatnost ruralnih područja srednjodalmatinske Zagore, zadržala je svoje značenje do današnjih dana. Kao i u drugim dijelovima Hrvatske, udio poljoprivrednog stanovništva značajno je opao u drugoj polovici 20. st., a taj se proces i dalje nastavlja. Naime, konstantno je opadanje udjela poljoprivrednog stanovništva jedna od osnovnih značajki socio-ekonomske transformacije koja je u Hrvatskoj započela sredinom prošlog stoljeća. Udio je poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske 2001. iznosio 5,5 %. S obzirom na državni prosjek ruralni je dio Cetinske krajine imao gotovo identičan udio (5,7 %). Ruralna područja Imotske krajine imala su najniži udio na prostoru srednjodalmatinske Zagore - svega 1,8 %. Očigledno je kako je na prostoru Imotske krajine deagrarizacija imala jaču dinamiku. Najviši udio poljoprivrednog stanovništva u srednjodalmatinskoj Zagori opaža se u ruralnim dijelovima Vrgorske krajine gdje doseže čak 8,4 %.

Prije upuštanja u dublju analizu tako značajnih razlika u udjelu poljoprivrednog stanovništva, treba dodatno analizirati statističke podatke o poljoprivrednom stanovništvu (tab. 5.). Mada Vrgorska krajina ima najveći udio poljoprivrednog stanovništva, apsolutni broj iznosi svega 454 stanovnika. Na drugoj je strani Cetinska krajina s manjim udjelom, mada u kategoriju poljoprivrednog stanovništva ulazi 1 564 osoba. Prema tome, visoki udio poljoprivrednog stanovništva u ruralnim dijelovima Vrgorske krajine nije samo rezultat veće usmjerenosti na poljoprivredu, nego i manjeg obujma ruralnog stanovništva u cijelosti. Kada se uspoređi broj poljoprivrednih domaćinstava uočava se kako u Cetinskoj krajini postoji njih 7 831, dok je u ruralnim područjima Vrgorske taj broj 1 414 (odnosno 5,5 puta niži).

Tablica 5
Osnovni poljoprivredni pokazatelji srednjodalmatinske Zagore 2003.

Područje	Broj poljoprivrednih kućanstava	Ukupna korištena površina (ha)	Ukupan broj parcela	Oranice i vrtovi (ha)	Vinogradi (ha)
Cetinska krajina	7831	5260,64	30 231	2730,02	227,80
Imotska krajina	6524	2548,26	29 676	894,98	697,94
Vrgorska krajina	1414	583,40	8943	155,38	279,68

Izvor: Popis poljoprivrede 2003., Državni zavod za statistiku, Zagreb

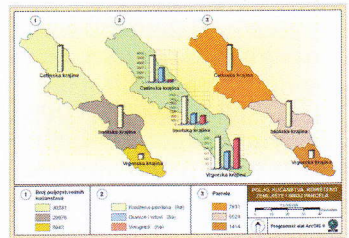
Također se može napraviti i analiza vrlo niskog udjela poljoprivrednog stanovništva u ruralnim područjima Imotske krajine. Udio od 1,8 % rezultat je apsolutne vrijednosti od 371 stanovnika. Kada se taj broj uspoređi s onim u Vrgorskoj krajini, dolazi se do zaključka kako je razlika u svega 83 osobe. Prema tome, niski udio poljoprivrednog stanovništva u Imotskoj krajini treba promatrati i u okviru veće naseljenosti tamošnjih ruralnih područja. Nadalje, usporedba ruralnih područja Imotske i Cetinske krajine dodatno može rasvijetliti nizak udio poljoprivrednog stanovništva na imotskom području. Na području Cetinske krajine 2003. registrirano je 7 831 poljoprivredno domaćinstvo, nasuprot 6 524 u Cetinskoj krajini (odnosno 1,2 puta više). Istovremeno je udio poljoprivrednog stanovništva tri puta veći na području Cetinske krajine. Očigledno je kako uzroke takvoj razlici

treba tražiti i u veličini poljoprivrednih domaćinstava, kao i u izrazitijem starenju poljoprivrednih domaćinstava na području Imotske krajine.

Za dublju analizu značenja poljoprivrede u srednjodalmatinskoj Zagori može se uzeti količina i raspodjela korištenog poljoprivrednog zemljišta. Usporedba ukupnih površina korištenih u poljoprivredne svrhe pokazuje koliko veću važnost ima poljoprivreda na području Cetinske krajine. Također se uočava i geografska raspodjela korištenog zemljišta, količina kojeg opada s udaljavanjem prema jugu. Tako se na području Cetinske krajine za poljoprivredne svrhe koristi otprilike dva puta više zemljišta nego u Imotskoj krajini i čak devet puta više nego u Vrgorskoj krajini.

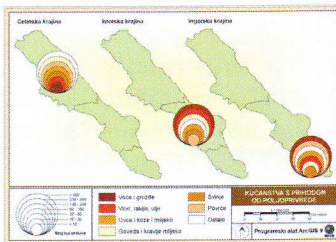
Isti se slučaj opaža i kod ukupnog broja parcela koji također opada s udaljavanjem prema jugu. Pritom treba istaknuti kako po broju parcela Imotska krajina ne zaostaje mnogo za Cetinskom, mada ima dva puta manje korištenog poljoprivrednog zemljišta. Iznimno veliki broj parcela odražava se na njihovu prosječnu veličinu koja na području Cetinske krajine iznosi 0,17 ha, u Imotskoj krajini 0,08 ha, a u Vrgorskoj svega 0,06 ha. Veliki broj parcela i njihova mala površina nasljedstvo su doba tradicionalne autarkične poljoprivrede koja je u prošlosti prevladavala u Zagori. Očigledno je kako su tragovi tih vremena vidljivi u današnjoj poljoprivredi.

S obzirom na kategorije korištenja poljoprivrednog zemljišta u srednjodalmatinskoj Zagori također se opaža geografska zakonitost. Naime, udio oranica i vrtova u ukupnom korištenom zemljištu opada s udaljavanjem prema jugu, dok udio vinograda raste. U Cetinskoj krajini na oranice i vrtove otpada najveći udio (čak 52 %), u Imotskoj krajini taj udio iznosi 35%, a u Vrgorskoj svega 26 %. Suprotna se raspodjela opaža kod površina pod vinogradima, udio kojih u Vrgorskoj krajini iznosi 48 %, u Imotskoj 27 %, a u Cetinskoj samo 4 %. Nasuprot Cetinskoj i Vrgorskoj krajini, koje su usmjerene na određeni tip korištenja poljoprivrednog zemljišta, u Imotskoj su krajini gotovo podjednako zastupljene oranice i vrtovi te vinogradi. Na taj način Imotska krajina predstavlja svojevrsnu spojnicu između Cetinske i Vrgorske krajine (sl. 8.).

Slika 8

Broj poljoprivrednih kućanstava, korišteno poljoprivredno zemljište (u ha) i broj parcela po dijelovima srednjodalmatinske Zagore 2003.

Slika 9

Kućanstva koja su ostvarila prihod prodajom poljoprivrednih proizvoda po dijelovima srednjodalmatinske Zagore 2003.

Biti će zanimljivo pogledati u kojoj je mjeri došlo do transformacije tradicionalne autarkične poljoprivrede u tržišno usmjerenu komercijalnu poljoprivredu. Već je prije konstatirano kako je autarkičnost u prošlosti dominirala u poljoprivredi Zagore. Popis poljoprivrede iz 2003. pruža nam uvid u komercijalizaciju poljoprivredne djelatnosti na početku 21. st. (tab. 6.). Vidljivo je kako je komercijalizacija najviše uzela maha u Cetinskoj krajini. Također je uočljivo i kako Cetinska krajina ima najraznovrsniju komercijalnu poljoprivrednu proizvodnju. Naime, Vrgorska i Imotska krajina usmjerene su na prodaju voća i grožđa. Pritom

prodaja grožđa ima znatno veću važnost od prodaje voća. Na suprotnoj je strani Cetinska krajina u kojoj se ne opaža izrazita usmjerenost na prodaju jedne vrste proizvoda. Najvažniji komercijalni poljoprivredni proizvodi u Cetinskoj su krajinu proizvodi govedarstva, povrtlarstva te ovčarstva i kozarstva. S druge su strane voće i grožđe najslabije zastupljeni (sl. 9.). Također se uočava velika zastupljenost kategorije „ostalo“ unutar koje je najvažnija prodaja krmnog bilja. Prema tome, osim što se opaža opadanje broja komercijalno usmjerenih poljoprivrednih domaćinstava s udaljavanjem prema jugu, u srednjodalmatinskoj se Zagori također uočava veća specijalizacija u komercijalnoj proizvodnji u južnim dijelovima.

Tablica 6

Broj poljoprivrednih domaćinstava koja su ostvarila prihod od prodaje poljoprivrednih proizvoda na području srednjodalmatinske Zagore 2002.

Vrsta proizvoda	Cetinska krajina	Imotska krajina	Vrgorska krajina
Goveda i kravlje mlijeko	274	103	3
Voće i grožđe	66	508	317
Ovce i koze/ovčje i kozje mlijeko	161	31	34
Svinje	153	18	0
Vino, rakija i maslinovo ulje	79	217	20
Povrće	209	12	76
Ostalo	320	55	52
Ukupno	1 262	944	502

Izvor: Popis poljoprivrede 2003., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Također se uočava i opadanje uloge stočarstva s udaljavanjem prema južnim dijelovima Zagore. U Cetinskoj je krajinu stočarstvo (i proizvodnja krmnog bilja koja je usko povezana sa stočarstvom) značajnije od ratarstva. Na suprotnoj je strani Vrgorska krajina u kojoj je uloga stočarstva vrlo mala i u kojoj su vinogradarstvo i povrtlarstvo znatno razvijeniji. Na ovom mjestu nije moguće razlučiti u kolikoj je mjeri to posljedica naslijeđene tradicionalne strukture, a u kolikoj rezultat suvremene komercijalizacije.

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju kako između ruralnih i urbanih naselja srednjodalmatinske Zagore postoje znatne razlike u pogledu pojedinih demografskih pokazatelja. Općenito se može reći kako su demografski pokazatelji znatno nepovoljniji u ruralnim krajevima. Proces starenja stanovništva, analiziran kroz prosječnu starost, indeks starenja i koeficijent starosti, izraženiji je u ruralnim nego u urbanim naseljima. Za ruralna je naselja također specifičan manji obujam radnog kontingenta, niža opća stopa aktivnosti stanovništva kao i niža stopa aktivnosti žena.

Bitno je naglasiti kako se srednjodalmatinska Zagora ne može promatrati kao homogen prostor budući da postoje znatne geografske razlike između pojedinih dijelova. Sjeverni dio Zagore (Cetinska krajina) ima znatno povoljnije demografske pokazatelje od južnog dijela (Vrgorska krajina). Imotska krajina, koja zauzima središnji dio Zagore, po demografskim obilježjima predstavlja prijelazno

područje između sjevernog i južnog dijela. Takva geografska raspodjela posljedica je fizičko-geografskih obilježja kao i bolje (ili lošije) prometne povezanosti s urbanim središtima na obali (ponajprije sa splitskom urbanom regijom).

Analiza odabranih socio-ekonomskih pokazatelja potvrđuje spomenutu razliku između ruralnih i urbanih područja, kao i onu na relaciji sjever-jug. Poljoprivreda, kao nositelj gospodarskog razvoja ruralnih područja, zadržala je jaku autarkičnu komponentu, naročito u južnom dijelu Zagore. Cetinska se krajina odlikuje raznovrsnijom poljoprivrednom proizvodnjom i jačom stočarskom komponentom, dok su Imotska i Vrgorska krajina ponajprije orijentirane na vinogradarstvo. Takve razlike mogu biti iskorištene kao preduvjet za jaču komercijalizaciju poljoprivredne proizvodnje. U slučaju Cetinske krajine, raznovrsna poljoprivredna proizvodnja predstavlja dobru podlogu za plasman poljoprivrednih proizvoda na tržište obližnje splitske urbane regije. S druge strane, poljoprivredna specijalizacija (u ovom slučaju vinogradarska) pruža dobre preduvjete za organizaciju moderne, tržišno usmjerene monokulturne poljoprivrede.

Može se zaključiti kako su ruralna naselja srednjodalmatinske Zagore u znatno težoj situaciji nego urbana naselja. Trenutna demografska situacija ne pruža pogodne uvjete za razvoj ruralnih naselja u bliskoj budućnosti. Svakako da Cetinska krajina, zahvaljujući blizini splitske urbane regije, ima bolje razvojne perspektive od Vrgorske krajine. U nastaloj je situaciji neophodne jače oslanjanje na urbane centre kao nositelje demografskog i gospodarskog razvoja. Međutim, upitno je uolikoj mjeri urbani centri Imotske i Vrgorske krajine mogu pozitivno utjecati na razvoj dotičnih ruralnih prostora. Naime, osim razmjerno malog broja stanovnika, njih također obilježava i skućena gospodarska baza. Pritom treba ponovo izdvojiti Cetinsku krajinu koja, zahvaljujući blizini i prometnoj povezanosti sa splitskom urbanom regijom, ima znatno bolje perspektive demografskog i gospodarskog razvoja.

Literatura

1. Bjelajac, S. (2003.), Sociodemografske karakteristike Splitsko-dalmatinske županije početkom devedesetih. u: Kosinac, Z. (Ed.), *Zbornik radova Fakulteta prirodoslovno matematičkih znanosti i odgojnih područja Sveučilišta u Splitu*. Split: Sveučilište u Splitu, pp. 93-124.
2. Crkvenčić, I. (1976), Statistička i funkcionalna klasifikacija naselja SR Hrvatske. u: Cvitanović, A. (Ed.), *Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga, pp. 5-32.
3. Friganović, M. (ur.) (1974.), *Geografija SR Hrvatske*, knjiga 6 – Južno hrvatsko primorje, Zagreb: Školska knjiga
4. Friganović, M. (1990.), *Demogeografija – stanovništvo svijeta*. Zagreb: Školska knjiga
5. Nejašmić, I. (1991.), *Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus – Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu
6. Nejašmić, I. (1999.), „Općina Šestanovac – prilog poznavanju demogeografske problematike u Srednjodalmatinskoj zagori“, *Geografski horizont*, 1-2, str. 101-109.
7. Nejašmić, I. (2005), *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga

8. Vojnović, F. (1995.), Populacijska polarizacija Dalmacije. u: Pepeonik, Z. (Ed.), *Zbornik radova 1. hrvatskog geografskog kongresa*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo, pp. 287-298.
9. Vresk, Milan (2002.), *Grad i urbanizacija – osnove urbane geografije*. Zagreb: Školska knjiga
10. Vresk, Milan (2008.), Gradska i ostala naselja u Hrvatskoj – model izdvajanja 2001., *Geografski horizont*, 2, str. 53-57.
11. Wertheimer-Baletić, A. (1982.), *Demografija – stanovništvo i ekonomski razvoitak*. Zagreb: Informator

IZVORI

Popis poljoprivrede 2003., Državni zavod za statistiku, Zagreb
Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb